

Міністерство освіти і науки України
Ужгородський національний університет

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА
ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА**

(Збірник наукових праць)

Випуск 10

Ужгород – 2006

ББК 80. Л (О)
УДК 80 (06)
С 91

Збірник складають наукові статті викладачів, аспірантів філологічного факультету Ужгородського національного університету. У них порушуються актуальні питання різних філологічних галузей (історія мови і мовознавства, лексикологія, діалектологія, сучасна українська літературна мова, літературознавство та фольклористика).

Наукове фахове видання, затверджене постановою Президії ВАК України від 10 листопада 1999 року, № 3 – 05 / 11 (Бюлетень ВАК України – 1999. № 6.– С. 34).

Відповідальний редактор

І.В. Сабадош, доктор філологічних наук, професор

Редакційна колегія

В.В. Барчан, кандидат філологічних наук, доцент
Л.О. Белей, доктор філологічних наук, професор
Ю.М. Біззіля, кандидат філологічних наук, доцент
А.О. Виноградов, доктор філологічних наук, професор
Л.Г. Голумб, доктор філологічних наук, професор
П.М. Лизанець, доктор філологічних наук, професор
С.М. Пахомова, доктор філологічних наук, професор
О.Д. Пискач, кандидат філологічних наук, доцент
І.М. Сенько, кандидат філологічних наук, доцент
В.І. Статсєва, доктор філологічних наук, професор
Т.І. Суран, кандидат філологічних наук, доцент
Л.М. Устюгова, доктор філологічних наук, професор
П.П. Чучка, доктор філологічних наук, професор

Рецензенти

Л.М. Полюга, доктор філологічних наук, професор
Г.Л. Аркушин, доктор філологічних наук, професор

Рекомендовано до друку редакційно-видавничою радою Ужгородського національного університету 26 вересня 2006 р., протокол № 3

ISBN 966-7400-79-4

© І.Сабадош, О.Пискач, упорядкування, 2006
© Ужгородський національний університет, 2006

З М І С Т

МОВОЗНАВСТВО

<i>Анастасія ВЕГЕШ</i> ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПІМІ В РОМАНАХ МАРИНИ ГРИМИЧ	5
<i>Наталія ВЕНЖИНОВИЧ</i> ПРО ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНУ ТА ЕТНОПСИХОЛОГІЧНУ СПЕЦИФІКУ ІДІОМАТИКИ	10
<i>Татьяна ВЕТЛОВА</i> ДОМИНАНТА РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ХАРАКТЕРНАЯ ОСОБЕННОСТЬ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ В.В. НАБОКОВА	21
<i>Анатолій ВІНОГРАДОВ</i> СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СУБКАТЕГОРИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ-ЭЛИМИНИРОВАНИЯ ОБЪЕКТА РУССКИХ И ВЕНГЕРСКИХ ПРЕФИКСАЛЬНЫХ ДЕВЕРБАТИВНЫХ ГЛАГОЛОВ	29
<i>Оксана ГАЛАЙ</i> ПРО ЗМІНИ В УРБАНОНІМІ ЗАКАРПАТТЯ В ПІСЛЯВОСНИЙ ПЕРІОД (на матеріал урбанонімів м. Мукачєва)	40
<i>Ольга ГВОЗДЯК</i> МОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАНКОНСЬКОЇ НІМЕЦЬКОЇ ГОВІРКИ ЗАКАРПАТТЯ	45
<i>Наталія ГУМЕН-БІЛАНІЧ</i> АНТОНІМІЧНА СТРУКТУРА ОКСЮМОРОННОГО „ВИБУХУ”	54
<i>Ірина ГЮЦА</i> РУМУНІЗМИ СЕРЕД НАЗВ ЇЖИ В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТСЬКИХ ГОВОРАХ	62
<i>Ганна КОВАЧ</i> МИСЛИВСЬКІ І РИБАЛЬСЬКІ НАЗВИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ІНТЕРЕСУ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ	73
<i>Оксана ЛАВЕР</i> ІНТЕГРАЛЬНІ РЕСУРСИ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОГО АНТРОПІМІКОНУ П.КУЛІЩА ..	78
<i>Ольга МИГОДИНЕЦЬ</i> ІЗ СНОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ТВОРЕННЯМ МОЛОДІЖНОГО ЖАРГОНУ	82
<i>Віталія ПАЛІШ</i> ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У СПЕКТРІ ЛІНГВОАНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	89
<i>Вероніка ПЕТРУЛЯК</i> ВІЛИВ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЙСНОСТІ НА МІКРОТОПОНІМНУ СИСТЕМУ (на матеріалі географічних назв басейну річки Ужа)	97
<i>Ольга ПИСКАЧ</i> РОЗМОВНІ ЕЛЕМЕНТИ НА ШПАЛЬТАХ ЗАКАРПАТСЬКИХ ГАЗЕТ: СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ..	103
<i>Тетяна ПІЦУРА</i> НАЗВИ ВЕРХНЬОГО ОДЯГУ В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТСЬКИХ ГОВОРАХ	111
<i>Наталія ПРОЗОР</i> ПОГЛЯДИ ІВАНА ОГІЄНКА НА ВУЛЬГАРИЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СТИЛІСТИЧНОЇ НАУКИ	118
<i>Іван Сабадош</i> СПІЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКІ НАЗВИ ХВОЙНИХ ДЕРЕВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	132
<i>Валентина Статсєва</i> ПЕРЕДУМОВИ ВАЛУСВСЬКОГО ЦИРКУЛЯРА	147
<i>Людмила УСТЮГОВА</i> ОСОБЕННОСТИ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ КАТОЙКОНИМОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ	175
<i>Триша ФЛАК</i> СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХІДНОЗАКАРПАТСЬКИХ ГОВІРОК	185
<i>Віта ЧИКУТ</i> ПРО НАУКОВУ СПІВПРАЦЮ ІВАНА ПАНЬКЕВИЧА З РЕДАКЦІЮ „УКРАЇНСЬКОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ”	189
<i>Василь ШАРКАНЬ</i> СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОЇ МОВИ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІЩА	199

16. *Сабадош І.В.* Перший енциклопедичний словник української мови // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія філологічна. — № 3. — Ужгород, 1998. — С. 25—31.
17. Українська Загальна Енциклопедія // Енциклопедія українознавства. — Львів, 2000. — Т. 9. — С. 3359.
18. Українська загальна енциклопедія: У 3-х т. — Львів — Станіслав — Коломия — Без року видання.
19. *Федорів Р.* Єрусалим на горах. — Львів: Червона Калина, 1993. — 501 с.

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОЇ МОВИ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

Пантелеймон Куліш — один із перших культурних діячів в історії України, які в ХІХ ст. в умовах гнобительської національно-мовної політики Російської імперії, всупереч цій політиці, боролися за впровадження української мови в різні сфери суспільного життя: освіту, науку, художню літературу, публіцистику, церкву, офіційно-ділову сферу, переклади тощо. Він був у числі тих українських діячів, які писали українською мовою не тільки художні твори, але й перші наукові праці, розробляв різні стилі української літературної мови: науковий («Дві мови, книжня і народня», «Історія України од найдавніших часів», буквар під назвою «ГраMATка», «Хмельниччина» тощо), художній (оповідання, повісті, вірші, поеми, історичний роман «Чорна рада», драматургія), конфесійний (проповіді В. Гречулевича), публіцистичний («Листи з хутора» та ін.), епістолярний; важливе місце в історії української культури займає перекладацька діяльність письменника (переклад Біблії у співавторстві з І. Пулюєм та І. Нечуєм-Левицьким, переклади творів Й. В. Гете, У. Шекспіра та ін.). За І. Огієнком, П. Куліш був ідеологом і творцем нової української літературної мови [11: 148]. З огляду на це вивчення мови творів П. Куліша є актуальною проблемою в сучасній українській лінгвістиці.

П. Куліш став автором перших наукових праць, написаних українською мовою, — першого україномовного підручника для початкової школи у Східній Україні («ГраMATка» (перше видання — СПб., 1857; друге — СПб., 1861) [19: 79], що репрезентує науково-підручковий підстиль, та першої україномовної розвідки в галузі українського мовознавства — статті «Дві мови, книжня і народня» [17: 22], що представляє власне науковий підстиль наукового стилю сучасної української літературної мови. Зазначена стаття П. Куліша була створена 1858 року, протягом тривалого часу залишалася в рукописі і стала доступною для ширшого кола науковців завдяки зусиллям Дмитра Дорошенка, який уперше опублікував її в кн. 3 журналу «Україна» за 1914 рік без жодних мовних змін і редакторських правок. Про це він писав у примітці до статті: «Зважаючи на високі прикмети стилю й мови в статті, ... друкуємо її без усяких одмін, зберігаючи і правопис Куліша, і поставлені ним наголоси» [7: 22]. Д. Дорошенко у зазначеній примітці вперше назвав статтю П. Куліша «одним із перших зразків розроблення наукових тем по-українськи» [7: 22].

Мова П. Куліша оцінювалася українськими письменниками ще в др. пол. ХІХ — на поч. ХХ ст. Так, позитивні оцінки мови письменника є у М. Старицького, М. Коцюбинського, М. Чернявського, Б. Грінченка, О. Маковея, М. Сумцова, І. Франка [16: 10-12]. Високу оцінку мови і змісту букваря П. Куліша дав Тарас Шевченко. 10 грудня 1857 року, переглянувши

примірник підручника, Т. Шевченко зробив запис у своєму щоденнику: «Як чудово, розумно і шляхетно укладений цей зовсім новий буквар. Дай Боже, аби він прищепився в нашому бідному народі. Це перший вільний промінь світла, що може проникнути у задавлену попами невольницьку голову» [22: 172].

Деякі дореволюційні письменники, зокрема Л. Глібов, Ю. Федькович, І. Франко, висловлювали критичні міркування про мову П. Куліша [16: 10-12].

Мові П. Куліша присвячено оглядові розділи в посібниках та підручниках з історії української літературної мови І. Огієнка [11: 148-154] та В. Чапленка [21: 100-105].

Василь Чапленко в «Історії нової української літературної мови (XVII ст. — 1933 р.)» (Нью-Йорк, 1970) високо оцінив мову П. Куліша, відзначивши, що «... ніхто ... з-поміж його товаришів кирило-мефодіївців не заходжувався коло мовної справи так свідомо, ніхто не мав таких, як на той час досить високих, науково-філологічних даних і так наполегливо та багато не працював над українською мовою, як він» [21: 101]. В. Чапленко наголосив, що П. Куліш «хоч народну мову вважав за основне джерело, але практично більшої ваги надавав фольклорній мові та — в пізнішій діяльності — історично-успадкованій церковнослов'янщині. (...) Але найцікавіше, що Куліш характеристичні засоби фольклорної мови переносив навіть у свою наукову мову» [21: 102].

В.М. Русанівський в «Історії української літературної мови» відзначив, що «ніхто з українських письменників середини XIX ст. не працював стільки над жанровим урізноманітненням української мови», як П. Куліш [12: 237]. В. Русанівський, як і В. Чапленко, стверджує, що основним джерелом Кулішевої мови є фольклор [12: 233].

Мові творів П. Куліша та його ролі в історії української літературної мови присвячено ряд сучасних досліджень: розвідка В.І. Статєєвої «До питання про роль П. Куліша в історії української літературної мови» (1990) [16], стаття Г. Мацюк «П. Куліш і розвиток літературної мови в Галичині» (1996) [9], стаття Л.І. Мацько «Пантелеймон Куліш в історії української літературної мови» (2000) [10] та ін.

Сьогодні мова П. Куліша викликала зацікавлення молодих дослідників-дисертантів. За останні роки захищено кілька дисертацій на цю тему: а) у дисертації Н.Ю. Слободянюк на тему «Український національно-культурний компонент у мові художньої історичної прози Пантелеймона Куліша» (К., 2001) на матеріалі історичних творів П. Куліша (романі «Чорна рада», оповіданнях «Мартин Гак», «Січові гості», «Потомки українського гайдамацтва») проведено комплексний аналіз національно маркованої лексики; б) Т.І. Должикова в кандидатській дисертації «Мовна особистість Пантелеймона Куліша» (К., 2003) проаналізувала художні твори, переклади, публіцистичні праці, епістолярій письменника, а також деякі його наукові праці, зокрема літературно-критичні статті та рецензії, опубліковані у двотомному виданні творів П. Куліша (К., 1998), на лексичному,

морфологічному та синтаксичному рівнях. Як бачимо, буквар П. Куліша та стаття «Дві мові, книжня і народня» не були об'єктом дослідження в цій дисертації. Т.І. Должикова прийшла до висновків, що «мова художніх творів, наукових праць, епістолярію П. Куліша сформована на народнорозмовній основі. Вона ввібрала в себе писемно-літературні традиції попереднього періоду, а також надбання народнопоетичної творчості, що стало помітним кроком у процесі кодифікації нової української літературної мови» [2: 16].

Мова «Граматки» П. Куліша та статті «Дві мові, книжня і народня» в українському мовознавстві докладно не вивчалася, хоча ці праці вже були в полі зору науковців.

«Граматці» П. Куліша присвячено кілька сучасних досліджень. Зокрема, В.І. Статєєва у статті «Перші букварі українською мовою О. Духновича та П. Куліша» (1993) визначила місце букваря О. Духновича (1847) та «Граматки» П. Куліша (1857) в історії українських підручників. Проаналізувавши мову обох букварів, дослідниця прийшла до висновків, що «фонетико-лексико-граматична база обох підручників ... однакова, живорозмовно-народна, з тією лише різницею, що кожен буквар відбиває мовну специфіку своєї території. (...) Проте мова букварів О. Духновича та П. Куліша не є точною копією якоїсь говірки ... Це вияв значною мірою вже унормованої нової української літературної мови, з тією тільки різницею, що в О. Духновича це мова закарпатської, а в П. Куліша — східноукраїнської редакції... І в О. Духновича, і в П. Куліша переважає загальноукраїнська мовна база, нормативна і в сучасній українській літературній мові» [19: 79-80].

Н. Дзюбишина-Мельник у статті «Український буквар. Історія і сучасність» (1996) окреслила місце «Граматки» П. Куліша в історії українських букварів [1: 44-50].

«Граматці» П. Куліша присвячені й педагогічні дослідження. Антоніна Кирпач у статті «Граматка» П. Куліша — один із перших україномовних підручників XIX ст.» (1999) описала педагогічну діяльність П. Куліша, вказала на чинники, які вплинули на формування педагогічних поглядів письменника, а також подала історію створення та видання букваря П. Куліша [4].

І.К. Курабцева в статті «Науково-культурне значення «Букваря южнорусского» Т. Шевченка і «Граматки» П. Куліша» (2004) окреслила внесок Т. Шевченка і П. Куліша у формування української наукової термінології. Авторка подала докладний опис змісту та структури букварів Т. Шевченка та П. Куліша, проаналізувала українські терміни у названих підручниках, зазначивши, що переважна більшість термінів та номенклатурних назв, ужитих у «Граматці» П. Куліша, функціонує і в сучасній українській літературній мові [8: 16].

Як бачимо, у науці висловлюються неоднозначні думки щодо мови творів П. Куліша. Синтаксичним особливостям мови письменника у названих дослідженнях приділяється незначна увага, дотепер у науці ще немає жодного

спеціального дослідження, присвяченого синтаксису наукових праць П. Куліша.

Мета нашої статті — охарактеризувати мову букваря П. Куліша (1861 р.) та його статті «Дві мові, книжня і народня» у плані синтаксису. Для реалізації мети ставимо такі завдання:

1. подати інформацію про будову та зміст вказаних праць П. Куліша;
2. окреслити місце цих праць в історії наукового стилю сучасної української літературної мови;

3. визначити синтаксичні особливості мови букваря П. Куліша та статті «Дві мові, книжня і народня» порівняно з сучасними синтаксичними нормами.

Буквар П. Куліша в другому виданні 1861 року — це двомовний підручник, українсько-церковнослов'янський. Більшість текстів (близько 87 %) написана українською мовою. Тексти, подані церковнослов'янською мовою, займають близько 13 відсотків (приблизно 9 сторінок із 68).

«ГраMATка» П. Куліша за мовою та змістом була значно прогресивнішою за попередні букварі, що використовувалися в Східній Україні. Тому цілком логічно, що така новаторська книжка викликала незадоволення з боку царського уряду, у зв'язку з чим її було заборонено [3: 305].

При аналізі наукової мови букварного жанру середини XIX століття треба мати на увазі той факт, що букварі склалися з двох частин — власне букварної і читанкової. У власне букварній частині «ГраMATки» П. Куліша (1861) подано кириличний алфавіт, а також тексти, поділені на склади. У читанковій частині букваря вміщено тексти: а) конфесійного змісту (розділи «Коротенька священна история» (с.13-26), «Молитви» (с. 27-30), «Коротка наука християнської віри» (с. 30-43), «Великі слова изъ Письма Святого» (с. 44-56); б) науково-популярні (розділи «Пословиці» (с. 57-58) та «Яка була доля нашого рідного краю од найдавнішихъ часівъ» (с. 59-67).

Синтаксис релігійної частини «ГраMATки» дещо відрізняється від синтаксису світської частини. Зокрема, у церковній частині букваря використані засоби, які можна вважати стилізацією під Біблію: а) присудок часто стоїть перед підметом: *давъ* Господь [6: 17], *бувъ* вінъ [6: 19] тощо; б) використовується полісиндетон і: «... зійшовъ на Апостолівъ Духъ Святий, и просвітивсь іхъ розумъ, и відкрилась імъ всяка тайна въ Писанні Святому, и почали вони говорити усякими язиками, и пішли після сєго чуда по всіхъ земляхъ проповідати ...» [6: 26].

Для світської частини «ГраMATки» (зокрема розділу «Яка була доля нашого рідного краю од найдавнішихъ часівъ») характерною є позиція присудка у кінці речення — після додатків і обставин: «Татари вже тільки въ Криму та въ степахъ по-надъ Лиманомъ сиділи и звідтіля на наші сторони *набігали*. А наші собі комонникомъ *зібрались* и козакувати не згіршъ одъ Татаръ *понаучувались*; Орду одъ своїхъ сілъ *проганяли*, або й до домівокъ Татарськихъ за здобиччу *підходили*» [6: 60]. На цю особливість синтаксису наукових праць П. Куліша звернув увагу ще Василь Чапленко і назвав цей засіб стилізацією під народні думи [21: 102].

Крім наведених типів інверсії (позиція присудка перед підметом і в кінці речення), для «ГраMATки» та статті «Дві мові...» характерні постпозитивні означення: мови *латинської* [7: 25]; піснесловие *народне* [7: 25] та ін.

Для статті «Дві мові...» властивий сполучник *да*, який у сучасній українській літературній мові характеризується як діалектний [15, т.2: 201-202]: «...пісеньки рідним словом зложені, *да* не рідним духом натхненні» [7: 32] та багато ін. У «ГраMATці» сполучник *да* вжито лише двічі, і то в розділі «Пословиці»: «...народъ устоїтця на якому розумному *да* доладнєму слові...» [6: 57]; «Брехнею світъ прійдешъ, *да* назадъ не вернесся» [6: 58]. У зв'язку з тим, що П. Куліш вживає наведений сполучник у «ГраMATці» лише в розділі, де представлені народні твори, можна зробити висновок, що в статті «Дві мові...» П. Куліш вдавався до стилізації під народну мову. Прикладом такої стилізації є також вживання порівняльних зворотів, які в сучасній українській літературній мові характеризуються як народнопоетичні [15, т. 11: 507]: *що тиі цвіркуни* [7: 32]— пор. суч. літ. *як ті цвіркуни*; *що тая зіновать* [7: 28]; *що капля в морі* [7: 25].

У працях П. Куліша виявлено ряд синтаксем, ненормативних з погляду сучасної української літературної мови. Серед цих одиниць ми виділили такі групи:

1. прийменникові синтаксичні конструкції: а) конструкції з прийменником *на*: *создав... на оборону* [6: 46] — суч. *для захисту*; *на сусідъ воювати* [6: 61] — суч. *воювати з сусідами*; *на народъ важче* [6: 61, 62] — суч. *народові важче*; *воювали сами на себе* [6: 21] — суч. *самі між собою* та ін.; б) конструкції із прийменником *по*: *почали жити по... розуму й серцю* [6: 15] — суч. *за розумом і серцем*; *знавши по... книгамъ, по... слову* [6: 25] — суч. *із книг, із слів*; *живу по Святому Закону* [6: 31] — суч. *за Святим Законом*; *котору... получаемо... по нашій вірі* [6: 38] — суч. *за нашою вірою* та ін.; в) конструкції з прийменником *объ*: *молятця объ... исцїленіи* [6: 37] — суч. *за зцілення*; *объ насъ радїе* [6: 42] — суч. *за нас радїє*. Прийменник *об* в українській мові 20—30 рр. XX ст. вже кваліфікувався як рідковживаний [13: 268]; г) конструкції з прийменником *ради*: *ради церковного язика* [6: 7] — суч. *на зразок церковної мови*; вживання прийменника *ради* у наведеному значенні не вважав нормативним пізніше й О. Синявський [13: 274]; г) конструкції з прийменником *одъ*: *приложитця одъ розмови... и одъ читання* [6: 13] — суч. *через розмову, через читання*; д) конструкції з прийменником *про*: *сумуе про те лихолїтте* [7: 25] — суч. *за тим лихолїттям*; *байдуже... про... речи, про... співи* [7:25] — суч. *за речі, за співи*;

2. безприйменникові конструкції: а) дієслівні: *все те оповїдано* [6: 13] — суч. *про все те розповідається*; *слава... розкаже... рицарство* [6: 11] — суч. *слава розкаже про рицарство*; *покинув... батьківським звичаем* [7: 23] — суч. *за батьківським звичаем* та ін.; б) числівникові: *дві мові* [7: 22, 27] — суч. *дві мови*; *шість день* [6: 13] — суч. *шість днів*;

3. синтаксичні ненормативи, пов'язані із вживанням дієприслівникових зворотів: а) суб'єкт дії речення (підмет) знаходиться в середній дієприслівникового звороту: *Вбачаючи Господь погібель народу Свого*,

посилавъ почасту пророківъ... [6: 20-21]; *Прийшовши до нас письменство с чужого краю с чужою мовою*, оповістило мирові... [7: 25] та ін. Б. Грінченко відстоював такий дієприслівниковий зворот у дискусії з С. Шелухіним 1903 року, стверджуючи, що ця форма характерна для української народної мови: «...Коли дієприслівник служить вираженням підрядного речення і є спільний для обох речень підмет, то українська мова допускає оригінальну і красиву розстановку слів: дієприслівник ставиться перед підметом, який, таким чином, входить до складу не головного, а підрядного речення» [20: 357]. Як стверджує Олекса Синявський у праці «Норми української літературної мови» (1931) [13], «такі конструкції ... відбивають іще той стан, коли сьогочасний дієприслівник був дієприкметником і був ізв'язаний із іменником (підметом)» [13: 302]. За твердженням О. Синявського, такі конструкції уже в 20-30 рр. ХХ ст. вважалися застарілими в українській літературній мові [13: 302]; б) вживання дієприслівника у формі минулого часу там, де, згідно з нормами сучасної української літературної мови, має вживатися форма теперішнього часу: *вчивиши письменства* [6: 3] — суч. *навчаючись письма*; *ділиши між себе землю* [6: 60] — суч. *ділячи між собою землю* та багато ін.; О. Синявський характеризує такі приклади як нормативні [13: 101];

4. ненормативи на рівні складного речення: а) вживання нехарактерних для сучасної української літературної мови сполучників і сполучних слів при поєднанні компонентів складного речення: *на те, що*: «Буква жь Ы поставлена въ азбуці тільки *на те, що* вона есть у церковнихъ книгахъ...» [6: 7]; *того, що*: «Соборна *того, що* вона есть каѳолическая...» [6: 35]; *тим, що*: «Апостольскою зоветця Божа Церква *тимъ, що* одь самих Апостолівъ Христовихъ...» [6: 35]; *затимъ, що*: «Треба їхъ чествовати, а не боготворити, *затимъ, що* икони нате тільки поставлені, щобъ ми... споминали діла Божі...» [6: 41], пор. суч. літ. *тому, що*; б) у складнопідрядних реченнях міри і ступеня письменник не вживає співвідносно-вказівних слів типу *такий, на стільки*: «Показавъ Іосифъ *великий* розумъ у своїй неволі, *що* довідавсь про ёго й самъ царь...» [6: 16-17], «...розродилось *велике* племя, *що* почали боятись їхъ сами Египтяне...» [6: 17] та ін.

Аналізовані наукові праці П. Куліша містять й інші специфічні синтаксичні риси.

Проаналізувавши синтаксичні особливості «Граматки» П. Куліша та статті «Дві мові, книжня і народня», можемо зробити такі висновки:

1. синтаксис наукових праць П. Куліша здебільшого відповідає нормам сучасної української літературної мови;

2. в аналізованих працях П. Куліша є незначна кількість синтаксем, які не стали нормативними в сучасній українській літературній мові;

3. з метою надання науковій мові поважного звучання, письменник використовував засоби стилізації:

а) у релігійній частині «Граматки» — засоби стилізації під мову Біблії (полісиндетон *і*, позиція присудка перед підметом);

б) у світській частині «Граматки» і в статті «Дві мові, книжня і народня» використано засоби стилізації під мову фольклору (позиція присудка у кінці

речення, часте вживання сполучника *да*, народнопоетичні порівняльні звороти).

Таким чином, можна погодитися з твердженнями В. Чапленка [21: 102], В. Русанівського [12: 233], Т. Должикової [2: 16] та ін. про те, що П. Куліш використовував у своїх наукових працях фольклорні та біблійні засоби.

Наукові праці П. Куліша потребують докладнішого вивчення не тільки на синтаксичному рівні, але й на інших мовних рівнях.

Література

1. Дзюбишина-Мельник Н. Український буквар. Історія і сучасність // Мовознавство: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. — Харків: Око, 1996. — С. 44-50.
2. Должикова Т.І. Мовна особистість Пантелеймона Куліша: Автореф. дис. ... канд. філ. наук. — К., 2003.
3. Доповідна записка російської Академії Наук про зняття обмежень українського друкованого слова // Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови / Упор. П.Д. Тимошенко. — Ч. 2. К., 1961. — С. 296-335.
4. Кирпач А. «Граматка» П. Куліша — один із перших україномовних підручників ХІХ ст. // Початкова школа. — 1999. — № 4. — С. 58-60.
5. Куліш П. Граматка. — СПб, 1857.
6. Куліш П. Граматка. — СПб, 1861.
7. Куліш П. Дві мові, книжня і народня//Україна. — 1914. — Кн. 3. — С. 22-34.
8. Курабцева І.К. Науково-культурне значення «Букваря южнорусского» Т. Шевченка і «Граматки» П. Куліша // Культура народів Причорномор'я.— 2004.— № 51.— С. 114-116.
9. Мацюк Г. «П. Куліш і розвиток літературної мови в Галичині» // Мовознавство: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. — Харків: Око, 1996. — С. 120-124.
10. Мацько Л. Пантелеймон Куліш в історії української літературної мови // Дивослово.— 2000.— № 8.— С. 21-25.
11. Огієнко І. Історія української літературної мови. — К.: Либідь, 1995.
12. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. — К.: АртЕк, 2001.
13. Синявський О. Норми української літературної мови. — Львів, 1941.
14. Слободянюк Н.Ю. Український національно-культурний компонент у мові художньої історичної прози Пантелеймона Куліша: Автореф. дис. ... канд. філ. наук. — К., 2001.
15. Словник української мови: В 11 т. — К., 1970-1980.
16. Статєєва В.І. До питання про роль П. Куліша в історії української літературної мови//Мова і культура нації: Тези доповідей регіональної науково-практичної конференції 9-10 жовтня 1990 р. — Львів, 1990. — С. 10-12.

17. Статєєва В.І. Історія української літературної мови: Методичні розробки до практичних занять... — Ч. 2. — Ужгород, 2001. — 122 с.

18. Статєєва В.І. Мова П. Куліша в оцінці українських письменників та вчених (у друці).

19. Статєєва В.І. Перші букварі українською мовою О. Духновича та П. Куліша // О. В. Духнович і слов'янський світ: Тези доповідей Міжнародної конференції 23-24 квітня 1993 р. — Ужгород, 1993. — С. 79-80.

20. Статєєва В.І. Українські письменники про проблеми літературної мови та мовознавства кінця ХІХ — початку ХХ ст. — Ужгород, 1997. — С.357.

21. Чапленко В. Історія нової української літературної мови (ХVІІ ст. — 1933 р. — Нью-Йорк, 1970.

22. Шевченко Т. Щоденник // Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 6 т.— К., 1964.— Т. 5.— С. 172.

Літературознавство

Евеліна БАЛЛА

НАРАТИВНА СТРУКТУРА ЯК ПРИЙОМ ПСИХОЛОГІЗМУ В НОВЕЛІСТИЦІ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА (до 75-ліття від дня народження письменника)

Дослідження наративної типології прозових текстів – порівняно нова галузь українського літературознавства. Цікавий матеріал для подібних студій дає мала проза письменників-шістдесятників (Гр.Тютюнника, Є.Гуцала, В.Шевчука, В.Дрозда, Н.Бічуї, Р.Іваничука та ін.), що в окремих виявах реставрувала поетику модерністських течій першої половини ХХ ст., повернула літературі поглиблений психологізм та ліризм. Невід'ємним компонентом стильового "обличчя" талановитих представників цієї генерації є майстерність і багатоманітність їх викладової структури.

З творчістю Гр.Тютюнника дослідники пов'язують оновлення стильової палітри української прози. Тонке відтворення специфіки національного буття і національного характеру, схильність до експресивного і лаконічного художнього письма, уміння у місткій художній деталі та сконденсованому імпресіоністичному пейзажі віддзеркалити цілий світ людської душі – це риси, що є визначальними у неореалістичній поезії митця.

Спадщина Гр.Тютюнника постійно перебувала і перебуває у полі зору критиків та літературознавців. До аналізу його творчого доробку вдавалися такі імениті дослідники літератури, як М.Жулинський, Л.Мороз, В.Дончик, Н.Зборовська, Р.Мовчан, В.Нарівська, В.Марко. На цю ж тему виконали свої дисертаційні дослідження В.Даниленко, С.Бибик, І.Захарчук, О.Лихачова, Н.Тульчинська. Ракурс вивчення науковців був небезпідставно зосереджений на специфіці психологізму автора, особливостях поетики його творів.

Психологізм багатьох новел Гр.Тютюнника зумовлений, на наш погляд, і їх наративною структурою, яка, безперечно, "програмує" композиційне вирішення художнього тексту, його жанрову та стильову специфіку, рівень занурення у психологію та внутрішній світ персонажа. Тому актуальним у цьому контексті видається і наратологічне "прочитання" новелістики митця.

Творчість Гр.Тютюнника як майстра новелістичного жанру демонструє широкі коло наративних моделей. Автор уміло використовує як форми викладу від першої особи, так і третьоособову нарацію. Значний психолого-характеристичний заряд несе, безумовно, оповідна модель наративу, що дає змогу авторові витворити психологічно достовірний образ і репрезентувати